

Zeitschrift: Beiträge zur nordischen Philologie
Herausgeber: Schweizerische Gesellschaft für Skandinavische Studien
Band: 59 (2017)

Artikel: Herr Peter Bingel i Vallstena
Autor: Andrén, Anders
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-858066>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 04.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Herr Peter Bingel i Vallstena

ANDERS ANDRÉN (STOCKHOLM)

I koret i Vallstena kyrka på mellersta Gotland ligger en på många sätt ovanlig medeltida gravsten. I mitten av gravstenen finns en bild av en präst som står under en baldakin. I gravstenens fyra hörn finns medaljonger med de fyra evangelistsymbolerna. Runt gravstenens kant löper en latinsk och grekisk majuskel-inskrift med följande lydelse: ANNO DOMINI M CCC L OBIIT DOMINUS PETRUS CVRATUS ECCLESIE WALGVSTEN DICTVS BINGIL DE GAUTEM CVIUS ANIMA SIT CUM XPIETO. AMEN. I svensk översättning lyder inskriften: "Herrens år 1350 dog herr Peter, kyrkoherde vid Vallstena kyrka, kallad Bingel från Gothem, vars själ vare med Kristus. Amen" (Lindström, 1895: 110-11). Men längs den högra textraden finns även ett inhugget textband med runor, som kan translittereras på följande sätt: + **olavr : bingil : lit : gera : mik : yvir : herapetar**. I nusvensk översättning lyder denna text: "Olav Bingel lät göra mig över herr Peter" (Snædal, 2002: 148).

Det finns flera viktiga ledtrådar att följa från denna gravsten. Herr Peter var inte ensam om att avlida år 1350. Drygt 600 medeltida gravstenar är kända eller bevarade på Gotland (Lindström, 1895; Hamner, 1933; Hamner & Widéen, 1940; Snædal, 2002), men från ett enskilt år finns flesta kända gravstenar, 16 stycken, från just året 1350. Anledningen är säkert att pesten härjade på ön detta år (Myrdal, 2003: 63). Det svenska ordet för pesten, 'digerdöden' eller 'stora döden', är faktiskt belagt för första gången på en samtida gravsten i Lärbro kyrka på norra Gotland. Denna gravsten var lagd över en viss Hägvard, som enligt gravstenens runinskrift avled år 1350: "Ett tusen år och tre hundra år och femtio år var från Guds födelse och till digerdöden" (**til tihra daupa[n]**) (Snædal, 2002: 154). Pesten omtalas också i ett samtida brev från rådet i Visby till rådet i Rostock. Visbyrådet skriver att "många av våra landsmän på kort tid dött" av sjukdomen. Liksom på många andra platser i Europa uppfattades pesten som en förgiftning orsakad av illvilliga människor, inte minst av judar. I Visby grep rådet "nio ogärningsmän, giftblandare och förrädare mot hela kristenheten", vilka avrättades på bål (Aili m fl, 1991: 14-21).

Herr Peter har sannolikt avlidit i pesten, som så många andra av hans ämbetsbröder, eftersom de utsattes för smittan genom att de tog hand om sjuka och döende. Men varken han eller hans efterlevande kan ha insett att pesten blev inledningen på Gotlands ekonomiska nedgång och fall. Bara elva år efter att den dödliga smittan drabbade Gotland, erövrades ön av en stor dansk här. I tre stora slag sommaren 1361 dödades flera tusen gotländska män. Bara i massgravar vid Korsbetningen utanför Visby har 1185 män påträffats (Thordeman, 1944; Westholm, 2007). Några decennier senare, 1394-1408, plundrades Gotland av utländska riddare och vid

G 232. Vallstena kyrka (© ATA: Riksantikvarieämbetet. Foto: Bengt A. Lundberg 1987)

återkommande strider om makten över ön (Yrwing, 1978: 51-55). Gotlands relativt självständiga ställning beseglades slutgiltigt år 1411, då en stor dansk riksborg, med namnet Visborg, uppfördes i Visbys sydvästra hörn. Året därpå infördes för första gången ordinarie skatter för öns invånare (Westholm, 2015).

Gotlands successiva nedgång från och med 1300-talets mitt är mycket tydlig i öns byggnadsverksamhet. Kyrkor av sten byggdes och ombyggdes kontinuerligt från mitten av 1100-talet till mitten av 1300-talet (Lagerlöf & Svahnström, 1991). Många stenhus i Visby och på landsbygden uppfördes också under samma period, liksom den väldiga stadsmuren runt Visby. Årsringsdateringar av golvbjälkar, takstolar och byggnadsställningar visar att de sista stora byggnadsföretagen på kyrkorna och stenhusen utfördes på 1340-talet, medan stadsmuren förstärktes fram till mitten av 1360-talet (Bråthen, 1995; Westholm, 1998; Wienberg, 2000). Därefter tog byggboomen helt slut. I vissa fall upphörde byggnadsverksamheten redan tidigare, och ett sådant fall är Vallstena kyrka, där Peter Bingel var verksam. En romansk kyrka från början av 1200-talet började byggas om i slutet av 1200-talet. Man byggde ett nytt rakt avslutat kor och påbörjade ett större långhus, men därefter verkar resurserna ha tagit slut. Därför står kyrkan sedan omkring 1300 som ett ofullbordat byggnadsprojekt (Lagerlöf & Svahnström, 1991: 248-250). Det var alltså i denna halvfärdiga kyrka som herr Peter var verksam under första hälften av 1300-talet.

Enligt den latinska inskriften kallades Herr Peter för "Bingel från Gothem". Detta binamn är bildat av namnet för en gård Bingel, som idag motsvarar två gårdar med namnen Bänthebingels och Nybingels (Melefors, 1983: 138). Detta namnskick att använda ett gårdsnamn som ett personligt binamn blev vanligt på Gotland från och med 1300-talet (Melefors, 1983). Herr Peters binamn visar att han härstammade från just gården Bingel i grannsocknen Gothem. Olav Bingel som lät göra gravstenen efter honom var den dåvarande innehavaren av hemgården. Han kan ha varit en bror, men även en sväger, eftersom binamnen inte angav släkt utan relationen mellan personer och gårdar. Men om Olav var en bror skulle man kunna föreställa sig att Peter var den äldre brodern, som med ett passande helgonnamn redan från barnsben var tänkt att följa prästbanan.

Herr Peter var alltså en infödd gotlänning liksom många andra av öns sockenpräster (Pernler, 1977). Han bör ha fått sin kyrkliga utbildning vid någon av de skolor som existerade i Visby samt vid katedralskolan i Linköping. Därefter har han återvänt till hemön, och blivit präst i grannsocknen. En gravsten från 1200-talet i Öja på södra Gotland visar att en lokal präst till och med kunde vara verksam i sin hemsocken (Snædal, 2002: 120). I enstaka fall fick gotländska präster även en högre utbildning vid europeiska universitet. Det mest kända exemplet är herr Peters äldre namne Petrus de Dacia (c. 1235-1289), som var utbildad i Köln och Paris, och som slutade sina dagar som prior vid dominikankonventet i Visby. Petrus de Dacia är främst känd för sin brevväxling med den tyska mystikern Kristina av Stommelen, och har ibland kallats "Sveriges förste författare" (Schück, 1916).

Det märkligaste med gravstenen i Vallstena är emellertid att den innehåller texter med latinska och grekiska bokstäver, men också med runor. Skriftsystemen åter-

ger texter på tre språk, nämligen latin, grekiska (ΧΡΙΣΤΟ) och gutniska. Men skriftsystemen var också knutna till olika minnestraditioner, med skiftande historia på Gotland. Latin förekom på gravstenar från mitten av 1100-talet till omkring 1500. I första hand användes latin för sockenprästerna, som för herr Peter i Vallstena, för att markera deras kyrkliga bildning. Men från omkring 1200 till mitten av 1400-talet utnyttjades latinska gravinskrifter även för lekmän, främst för tyska borgarfamiljer i Visby, men även för ledande bondefamiljer i Visbys omland på nordvästra Gotland. Från och med mitten av 1400-talet övergick de tyska borgarfamiljerna i Visby till att använda lågtyska texter med minuskelskrift på gravstenarna (Lindström, 1895; Hamner, 1933; Hamner & Widéen, 1940; Snædal, 2002).

De latinska gravinskrifterna är fokuserade på den döde, som ofta omtalas som vilande i graven. Många av inskrifterna är daterade enligt den kristna tideräkningen, såsom texten på herr Peters gravsten. I flera fall angavs också själva dödsdatum, sannolikt därför att detta var viktigt för själamässor på årsdagen av dödsfallet.

Runinskriften skapades med det latinska alfabetet som förebild i Sydskandinavien i slutet av 100-talet (Odenstedt, 1990). På Gotland kan den äldsta runinskriften dateras till 200-talets slut, men först från 300- och 400-talen finns mer spridda belegg för skriftsystemet på ön (Snædal, 2002: 29-42). Runskrift började användas på gotländska minnesstenar, i form av bildstenar och runstenar, från och med 800-talet. Liksom på runstenar i övriga Skandinavien var dessa inskrifter knutna till en minnestradition som i lika hög grad uppmärksammade de döda som de efterlevande, som lät uppföra minnesmonumenten. Minnestraditionen innebar att de efterlevande stenresarna ofta nämndes före de döda.

Från och med slutet av 1000-talet började runskriften att användas även för kristna gravstenar på Gotland. Till skillnad från andra delar av Skandinavien levde denna tradition vidare på ön mycket länge. Den yngsta gotländska gravstenen med runor är daterad till 1506, och runor användes i andra sammanhang ända fram till omkring 1630 (Snædal, 2002: 158, 183). Det intressanta är att inte bara skriftsystemet bevarades utan också minnestraditionen knuten till runskriften. Det innebar att de efterlevande som bekostade gravstenarna fortsatte att nämnas på de kristna gravstenarna på samma sätt som på de förkristna minnesstenarna. Gravstenen från Vallstena är inget undantag, eftersom den kompletterande runinskriften uttryckligen nämner att "Olav Bingel lät göra mig", det vill säga gravstenen. Dödsår angavs sällan i runinskrifterna, men i de fall som årtal förekommer är de oftast angivna med hjälp av den gotländska runkalendern (Lithberg & Wessén, 1939).

De två skriftsystemen och minnestraditionerna knutna till de medeltida gravstenarna på Gotland visar på en relativt okänd kulturell komplexitet på ön (Andrén, 1998: 166-167; Andrén, 2011: 162-164; Staecker, 2004). Visbys borgare, liksom prästerna på ön och de framträdande bönderna i Visbys närmaste omland på nordvästra Gotland var knutna till en allmäneuropeisk kristen minnespraktik, som innebar att gravstenarnas inskrifter var skrivna på latin, att de döda stod i centrum för inskrifterna, och att dateringarna följde den gängse kristna kronologin. Till skillnad från denna tradition var storbönderna på södra, östra och norra Gotland knutna till en i

grunden förkristen minnespraktik, som hade anpassats till ett kristet sammanhang. Gravstenarna var skrivna på gutniska med runor, och texterna var lika mycket fokuserade på de döda som de efterlevande. Om dödsår förekom var de främst baserade på runkalenderns tideräkning, som endast indirekt var möjlig att knyta till den gängse kristna tideräkningen. Vallstena verkar ha varit ett gränsområde mellan de två traditionerna, eftersom inte bara herr Peters gravsten var knuten till båda minnespraktikerna utan även en annan äldre gravsten från 1326 (Snædal, 2002: 148).

De två minnespraktikerna och deras rumsliga förankring i olika delar av Gotland var uttryck för djupgående kulturella skillnader på ön, vilka inte bara gällde skriftsystem, språk och minneskultur. De kulturella skillnaderna gällde också makten över ön och över Visby. Motsättningarna ledde till en öppen konflikt sommaren 1288, då ett inbördeskrig utbröt mellan Visby och den gotländska landsbygden. Visby gick segrande ur kriget, och blev en självständig stad precis som tyska riksstäder, medan de gotländska storbönderna förlorade kontrollen över staden (Yrwing, 1978: 27-33). Flera präster deltog aktivt för att få till stånd en fred mellan de stridande parterna (Strelow, 1978: 144, 147), sannolikt därför att de likt herr Peter i Vallstena befann sig i gränslandet mellan de två kulturerna på ön.

Litteratur

- Aili, Hans, Olle Ferm och Helmer Gustavson (red.). 1991. *Röster från svensk medeltid. Latinska texter i original och översättning* (Stockholm: Natur och Kultur).
- Andrén, Anders. 1998. "Från antiken till antiken. Stadsvisioner i Skandinavien före 1700", i *Staden, himmel eller helvete. Tankar om människan i staden*, red. Staffan Thorman och Majbritt Hagdahl (Stockholm: Informationsförlaget), s. 142-184.
- Andrén, Anders. 2011. *Det medeltida Gotland. En arkeologisk guidebok* (Lund: Historiska Media).
- Bråthen, Alf. 1995. *Dated wood from Gotland and the diocese of Skara* (Århus: Huikin).
- Hamner, John Wilhelm. 1933. *Visby domkyrkas gravstenar*. Gotlands gravstenar I (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien).
- Hamner, John Wilhelm och Harald Widéen. 1940. *Die Grabsteine der Ruinenkirchen in Wisby*. Gotlands gravstenar II (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien).
- Lagerlöf, Erland och Gunnar Svahnström. 1991. *Gotlands kyrkor. En vägledning* (Stockholm: Rabén & Sjögren).
- Lindström, Gustaf. 1895. *Anteckningar om Gotlands medeltid II* (Stockholm: Norstedt).
- Lithberg, Nils och Elias Wessén. 1939. *Den gotländska runkalendern 1328* (Stockholm: Wahlström och Widstrand).
- Melefors, Evert. 1983. *Byngen, Smissen och Listar. Inbyggarbeteckningar och husebondenamn på Gotland* (Uppsala: Lundequistska Bokh.).
- Myrdal, Janke. 2003. *Digerdöden, pestvågor och ödeläggelse* (Stockholm: Sällskapet Runica et Mediævalia).
- Odenstedt, Bengt. 1990. *On the origin and early history of the runic script. Typology and graphic variation in the older futhork* (Stockholm: Almqvist & Wiksell).

- Pernler, Sven-Erik. 1977. *Gotlands medeltida kyrkoliv. Biskop och prostar. En kyrkorättslig studie* (Visby: Barry Press).
- Schück, Henrik. 1916. *Vår förste författare. En själshistoria från medeltiden* (Stockholm: Gebers).
- Snædal, Thorgunn. 2002. *Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi* (Uppsala: Institutionen för Nordiska Språk, Uppsala Universitet).
- Staecker, Jörn. 2004. "Stellvertreter auf Erden. Studien zur Ikonographie der mittelalterlichen Grabplatten Schwedens", i *The European Frontier. Clashes and Compromises in the Middle Ages*, red. Jörn Staecker (Lund: Almqvist & Wiksell), s. 177-208.
- Strelow, Hans Nielssøn. 1978 [1633]. *Den Guthilandiske Cronica* (Visby: Barry Press).
- Thordeman, Bengt. 1944. *Invasionen på Gotland 1361* (Stockholm: Gebers).
- Westholm, Gun. 1998. "Stenstadens ålder. Kan Visbys medeltida stadsdelar äntligen dateras?", *Gotländskt Arkiv*, 70: 33-48.
- Westholm, Gun. 2007. *Visby 1361. Invasionen* (Stockholm: Prisma).
- Westholm, Gun. 2015. *Visborgs slott. Dansk herresäte och piratnäste. Gotland i den politiska hetluften 1407-1679* (Klintehamn: Gotlandica).
- Wienberg, Jes. 2000. "Gotlands guldålder – kyrkor, konjunkturer och korståg", *Gotländskt Arkiv*, 72: 69-84.